

Szlovák és morva poszthabán fajansz

Amint arról korábban is beszámoltunk, a mérnök-műgyűjtő Vörösváry Ferenc ötletgazda és kutatásvezető nyolc esztendővel ezelőtt megkezdte *A Kárpát-medence kerámiaművészete* című hatrészes könyvsorozata kiadását. A Felvidéktől Erdélyig terjedő felmérés múlt év végén érkezett utolsó kötetéhez, *A poszthabán kerámiaművészet*hez, amely az 1730-1860 közötti éveket tekinti át. Mivel ennek az időszaknak és földrajzi térségnek nincs hazai szakértője, a tanulmányok írására egyrészt Marta *Pastieriková*t, a Szlovák Nemzeti Múzeum túrócszentmártoni (martini) részlege népművészeti gyűjteményének vezetőjét, másrészt Alena *Kalinová*t, a brnói Morva Múzeum néprajzi osztályának kurátorát kérte fel. A 320 oldalas, gazdagon illusztrált album – német összefoglalással, illetve képaláírással kísérve – magyar és szlovák nyelven is megjelent.

A sorozatszerkesztő Vörösváry Ferenc előszavából többek között kiderül a vállalkozás nagyszabásúsága: „Nyolc ország mintegy 80 múzeumban, raktáraiban jártam. 40-50%-ban a szakma által sem ismert kerámia-tárgyakról készítettem sajátos, életszerű felvételeket »hordozható műtermem« segítségével. Néhány múzeumtól a felvételeket készen kaptam. Magángyűjtemények nyíltak meg, féltve őrzött, rejtett kincseik váltak ily módon közkinccsé. Mintegy 30 ezer felvétellel rendelkezem, a hozzájuk tartozó adatokkal együtt, melyből körülbelül 3000 felvétel került be a hat kötetbe. A poszthabán kerámia-tárgyak a Magyar Királyság idejében születtek. A történelem sodrása következtében megváltozott határok miatt az egykori települések, ahol a híres műhelyek működtek, ma a Szlovák és a Cseh Köztársaság területén található... Közel 2000 tárgyfotóból válogattuk ki azt az 572 fényképet, amelyek a jelen kötetben közlésre kerültek...” A teljesség kedvéért megemlítendő: a vállalkozás sikeréhez magyar, erdélyi és osztrák együttműködők is hozzájárultak.

Az újkeresztény, anabaptista protestáns mozgalom Zürichből indult el 1525-ben. Tagjai egyebek mellett a felnőttkori keresztelést szorgalmazták. Szigorúan merev elveik miatt hovatovább üldözni kezdték őket. Archaikus német dialektusukat megőrizve ezért települtek át előbb közel egy évszázadra Dél-Morvaországba, majd az ellenreformáció előretörésével – az akkoriban a vallási szempontból toleránsabb – Magyar Királyságba, a mai Nyugat-Szlovákiába. Egyes csoportjaik később Észak-Magyarországra és az Erdélyi Fejedelemségbe is eljutottak. Maguk között továbbra is anyanyelvükön beszéltek, de fokozatosan elsajátították a környező lakosság nyelvét, asszimilációjukat pedig vegyes házasságok is segítették. A tárgyalt időszakban a cserépedények feliratain így a szláv szövegek mellett magyarok vagy németek is megjelentek. Például az 1730-as „csizmadiachekorso”, növénymintái között szarvas, egyszarvú, nyúl és róka ábrázolásával, vagy Jakub



Georg Hans: Csesztei bodnár céh korsója (1753, Gabriel Urbánek felvétele)



Jakub Schulz: Bokály muzikusokkal (1777, Gabriel Urbánek felvétele)

Mayer Velké Levára–Nagylévárd–Großschützen helységből származó 1782-es díszedényén, a susztermesterség koszorúba foglalt jeleivel.

Manapság eléggé körülményes a feliratok erkölcsi intéseit vagy tréfás rigmusait megfejteni. A régies helyesírás, a hibás írásmód, a sajátos tájszólás, olykor a rendelkezésre álló szabad felület szűkössége miatti hirtelen s szokatlan rövidítés, valamint az írásjelek általános elhagyása teszik különösen nehézkesé az értelmezést. A megrendelő kérésére egyébként előfordulhatott akár héber kézírás is (lásd a Nyugat-Szlovákiai Chevra Kadisa, vagyis a zsidó temetési Szent Egylet cég-korsóját, melyen a gyászszertartás egyes részleteit ábrázolták az 1760-1810 közötti időszakból). Ami az erkölcsökre intést illeti, példaként idézhetjük a szűcsök jelképeivel díszített, ónfedeles bokály feliratát 1735-ből, miszerint: „Kdo prw cini nez rozwazi Do mnohich bid se uwadi” (Aki előbb cselekszik, mint gondolkodik, sokszor hibázik). A kovácsok 1753-as korszója a részegeskedéstől óv: „Pomali prime brate aby sm(e) sa newalali wblate” (Lassan igyunk, testvérem, hogy ne fetrengjünk a sárban!). Wirth korszósmester 1827-es dátumozású, tarka virágfüzérrel övezett szövege ezzel ellenében az élet élvezetére biztat: „Wino Zena Muzika Opweseluge Serce Cloweka” (Bor, nő, muzsika felvidítja az ember szívét).

Ami az edények rendeltetését illeti, a füleinél fogva szíjra vagy szalagra is felfüggeszthető kulacs szlovák nevét mi is átvettük (csutora). A XVIII. század közepétől a népi fajanszkészítés morva és szlovák ága fokozatosan saját arculatot kapott. Előbbinél például a sörivás szokása magyarázza a hordó formáját, később henger alakú, ónfedeles kupák gyakoriságát, míg utóbbinál a magas, karcús bokály elterjedését a bortermelő vidékek indokolják. Az egyes foglalkozások ábrázolásában már lényegesen kevesebb a különbség, legfeljebb a korabeli népviselet térhet el vidékenként. Az emberalakok alkalmazása eredetileg tilos volt a habánok számára, de a XVIII. és főként a XIX. században már gyakori díszítő elemmé vált a poszthabán fajanszokon. A földművesek rendszerint szántás közben jelennek meg a díszítő ábrákon, ló vagy ökör vontatta ekével, a serfőzőket hordóval, a borászokat szőlőfürttel ábrázolták, a szigonyos halászt a csónakjában zsákmányával (egy-egy óriás hallal és rákkal), a vadászt a puskájával örökítették meg, a nemesfémek kitermelésével párhuzamosan pedig felbukkant a bányász alakja is. A pásztorjeleneteken hosszú szűrt hord a juhász, kezében bot, hátán átvetett ostor, szájában pipa lóg, a nyáját kutya tereli, de a birkák önálló alakzatban is közkedveltek voltak. A szórakozást népzeneészek és néptáncosok



Ismeretlen fazekas: Tányér táncosokkal (1821, Zuzana Kociánová felvétele)



Ismeretlen cserepes: Csempekép huszárral (1754, Mudrák Attila felvétele)

megörökítésével idézték fel. A községi tanács ülésének ábrázolása rendkívüli ritkaság, de ilyen a városkapuban silbakoló alabárdos őr éppúgy, mint a trombitás falusi kikiáltó, vagy a hegylakó a hosszú szárú havasi kürtjével... A török hadsereg janicsárjait Mária Terézia seregének délceg lovas huszárjai ellenpontozták. A forgalmas vásári részlet mellett – afféle korabeli kandi kameraként – tréfás jelennetekkel szórakoztattak, de morbid emlékeztetésként a sírásó is megjelent a habán minták között. Hosszasan folytathatnánk a felsorolást... A poszthabán fajanszok zsánerábrázolásai ugyanis szerteágazóan elevenítik fel a korabeli színes népelet számos jellegzetes alakját és sok-sok jellemző eseményét.

Wagner István